1875 – liberalismul român, o fotografie de familie

Ioan STANOMIR

Universitatea din București, Facultatea de Științe Politice
University of Bucharest, Faculty of Political Sciences
Personal e-mail: ioan.stanomir@gmail.com

1875 – Romanian Liberalism, A Family Portrait

The aim of this paper is to provide a new insight into the way in which Romanian liberalism was being historically shaped. Far from being homogenous, the liberal party established in 1875 is a broad coalition that encompasses radicals as well as moderates. Those who are the true holders of moderation, in the European sense, namely the members of the political group of " Junimea", are not part of this new alliance. Paradoxically or not, the Romanian liberal party doesn't reach out to political moderation around 1875.

Keywords: Liberalism, radicalism, evolution

În 1875, prin coaliția de la Mazar-Paşa, liberalismul românesc îşi avea, în fine, vehiculul său instituțional - un partid care avea să dureze, până la finele lui 1947, stând sub semnul moştenirii şi memoriei brătieniste. Mai toți cei care participau la acest moment fondator şi federativ erau oameni ai anului 1848, de la I. C. Brătianu la Mihail Kogălniceanu, de la Ion Ghica la Nicolae Ionescu. Cu toții îşi asumau o identitatea comună şi un brand, cel liberal- cei care li se opunea, politic, deveneau "conservatorii" sau "reacționarii". Este clivajul care va domina spațiul ideologic autohton, până la 1914.[1]

Dincolo de unirea ce avea să dureze, în pofida disensiunilor şi dizidențelor, anul 1875 marca, încă şi mai important, triumful instituțional şi simbolic al unei ramuri a liberalismului românesc- prin Ion C. Brătianu şi C .A Rosetti, radicalismul muntean reuşea să absoarbă personalitățile şi curentele care îşi păstraseră până atunci autonomia. Anul 1875 era punctul de apogeu al unui proces ale cărui rădăcini se aflau la 1848. Radicalii sfârşesc prin a-şi impune ideologia şi canonul. Seria de volume editate de "Comitetul pentru ridicarea monumentului lui Ioan C. Brătianu" sunt opera care consacră, la finele de secol XIX şi inceput de veac XX, această preeminență a roşiilor la nivelul familiei liberale. Ghica sau Kogălniceanu sunt, în acest tablou, repere mai degrabă marginale. Cei care zidesc România îi modelează şi memoria istorică şi identitară.

Revoluționarii

"Liberalismul" asumat de liberalii radicali din Muntenia este, privind retrospectiv, dominat de imaginarul şi de practica radicalismului european. Ceeea ce îi definește pe roşii nu este atât un set de idealuri liberale, cât fidelitatea față de amintirea şi ideile lui 1848. Liberalismul lor nu are decât foarte puține în comun cu ethosul liberal decelabil în Anglia sau în Franța. Logica politică a lui Macaulay, Mill, Guizot, Constant sau Tocqueville aparține unui univers ideologic care le este străin radicalilor munteni. În fapt, contemporanii de la care se revendică gesturile şi himerele lor sunt inamicii ordinii pe care o întruchipează "Monarhia din Iulie". Michelet, Quinet sau Mazzini sunt zeitățile laice ce populează panteonul roşu. Un liberal de stânga,precum Lamartine, este afin cu această retorică avântată şi generoasă.[2]

Radicalii munteni sunt urmaşii anului 1789 şi ai rupturii iacobine. Ei posedă, ca şi predecesorii lor francezi, o încredere totală in capacitatea acțiunii

politice de a mişca istoria, spre a atinge progresul. Ei sunt iacobini prin pasiunea cu care se investesc în atacurile îndreptate împotriva aristocraţiei,prin furia cu care denunţă privilegiile şi pe purtătorii lor, prin fervoarea cu care invocă un limbaj al luptei dintre clase,pentru a-şi motiva fidelii, în campaniile ideologice.

Radicalii se disting prin această coeziune mesianică a grupului lor – o coeziune care nu este atât liberală, cât revoluţionară şi conspiratorială. În anii de după 1859, radicalii îşi păstrează unitatea de falangă care le acordă individualitatea. Frenezia cu care editează publicaţii, energia cu care mobilizează masele, religiozitatea laică cu care evocă locurile de memorie ale anului 1848, tenacitatea cu care îi definesc pe competitorii conservatori ca pe exponenţi ai "boierimii" ruginite şi anti-naţionale, toate acestea sunt reflexele vizibile ale unei educaţii politice sub semnul radicalismului. Radicalii preiau de la curentul liberal european accentul pe constituţionalism şi pe libertăţile publice, dar colorează această opţiune cu focul revoluţionar. Ei au sufletul lui Garibaldi şi înclinaţia pentru ridicare universală a lui Mazzini.[3]

Disciplina radicalilor supravieţuieşte, pentru că ea este grefată pe un instinct al solidarităţii subterane. Cercurile în care se organizează, după 1866, sunt îndatorate acestui strat revoluţionar. Roşii contrapun României legale, limitate de sufragiul cenzitar, pasiunea urbană: radicalii munteni revin, în acest interval de până la 1875, la instinctele republicane, ori de câte ori Carol I pare că ameninţă proiectul lor de regenerare naţională. Legăturile cu ialienii şi cu maghiarii din exil, sprijinul acordat bulgarilor de peste Dunăre, evocă această propensiune mazziniană şi garibaldiană. Umbra lui Eugeniu Carada pluteşte asupra acestui decor. Republica de la Ploieşti este episodul ce ilustrează acest elan libertar. Convertirea la ordine şi la autoritate a lui Ion C. Brătianu, în anii de guvernare, epurează, treptat, liberalismul radical de vâna sa utopizantă. Dizidenţa rosettistă fluturã acest drapel nostalgic al anului 1848.[4]

Simbolic, liberalii radicali munteni vor avea, peste Milcov, un singur aliat, aliat pe care îl regăsim şi în PNL –ul din 1875: "Fracţiunea liberă şi independentă" de la Iaşi, animată de cei care au detestat, cu pasiune, pe junimiştii şi "cosmopolitismul" lor. Salvaţi de la uitare de filipicele lui Maiorescu, fracţioniştii ieşeni unesc, în ideologia lor, demagogia socială, republicanismul şi antisemitismul. Fracţioniştii sunt cei care, cu decenii înaintea lui A. C. Cuza, acordă antisemitismului statutul de reper ideologic esenţial. Guvernările radicale de la 1867/ 1868, sprijinite de fracţionişti, sunt dominate de violenţe antisemite: liberalismul autohton renunţă la umanismul Islazului şi propune o retorică a a excluderii antisemite. În această ecuaţie ideologică, fracţioniştii au un rol decisiv. Antisemitismul este parte din curentul liberal, în anii dintre 1866 şi 1875.

Ambiguitatea centrului

În tabloul de familie de la 1875, Kogălniceanu şi Ghica sunt vocile liberalismului moldovean şi ale moderaţiei liberschimbiste. Inconsecvenţele lor sunt parte din acest itinerariu bizar, în care autoritarismul se îmbină cu elanurile patriotice, iar generozitatea întâlneşte egoismul sau orbirea.

Kogălniceanu, a cărui longevitate politică este în sine un monument, se distinge de liberalii munteni nu doar prin educaţia germană şi organicistă, dar şi prin refuzul de a îmbrăţişa politica mobilizării populare. Asemeni lui Vasile Alecsandri, Kogălniceanu este un om al echilibrului, un spirit căruia exaltările retorice şi conduita carbonară îi displac. Reformismul său îl aminteşte pe cel german- este atent la nuanţele societăţii pe care o administrează şi prudent în acţiunile sale. Dincolo de moderaţia care îl ţine departe de munteni, Kogălniceanu este marcat şi de amprenta cezarică a anului 1864. Lovitura de stat de la 2 mai este expresia autoritarismului ce anulează garanţiile libertăţii. Moderaţia este dublată, paradoxal, de disponibilitatea de a cauţiona violenţa şi ingerinţa executivului.Kogălniceanu guvernează arbitrar, în numele emancipării sociale- iată un paradox care îl apropie pe Kogălniceanu de birocraţii Imperiului rus, dedicaţi modernizării, dar ostili constituţionalismului.[5]

Cât despre Ion Ghica, formula liberalismului său este una excentrică în raport cu dogma radicalismului muntean. El este un adept al liberului-schimb, în contrast cu elanul protecţionist muntean. Încrederea sa în individ, ca agent al progresului,îl opune etatismului practicat de radicali. Dar Ghica-ideologul, seducător prin filiaţia sa engleză, înseamnă şi omul Ghica, ale cărui ezitări şi ambiguităţi nu sunt mai puţine decât ale lui Kogălniceanu. Oscilant şi mefient în raport de Brătianu şi de Rosetti, Ghica nu are energia şi nici clarviziunea de a edifica o organizaţie politică. El este o personalitate înconjurată de câţiva fideli-ralierea de la 1875 este efectul ostilităţii intratabile faţă de conservatorii lui Lascăr Catargiu. [6]

Liberalismul conservator sau junimismul

În acest moment de unificare liberală, autenticii liberali din câmpul intelectual românesc se află în tabără "reacţionară", spre a relua taxonomia lovinesciană. Junimiştii sunt cei care ilustrează liberalismul evoluţionist, gradual şi raţional, similar în fond cu alternativa "doctrinarilor" francezi, alternativă evocată de Aurelian Crăiuţu într-o contribuţie esenţială. Junimiştii sunt cititorii lui Tocqueville în mediul românesc, iar acest detaliu nu este un accident.[7]

Grila de lectură impusă de radicali a sfârşit prin a consacra această coloratură " reacţionară" a junimiştilor. Liberalismul românesc, aşa cum nota I. C . Filitti, a fost

asimilat unei viziuni ideologice fidele, in ultimă instanță, republicanismului post-iacobin. Liberalismul a fost, în spațiul autohton, o afacere radicală, din care moderația a fost în genere exclusă. Fragilitatea centrului, atâta cât s-a putut articula, a contribuit şi ea la hegemonia "roşiilor". A fi liberal devine o profesie de credință reductibilă la apelul la mase. Convertirea la autocrație a lui Brătianu acordă PNL o dimensiune de corporație destinată parazitării statului şi satisfacerii propriei clientele.[8]

În acest câmp ideologic modelat de confruntări semantice şi de uzurpări terminologice, junimiştii au gravitat în cercurile conservatoare, fără a fi asimilați, în totalitate, acestora. Liberalismul conservator al junimiştilor s-a definit prin dublă ruptură. Ruptură în raport de liberalismul roşu, pe care îl privesc ca o erezie utopică, ruptură în raport de conservatorismul "ruginit", pe care îl condamnă pentru rigiditatea sa nostalgică a "vechiului regim".

Prin această dublă ruptură, liberalismul junimist îşi afirmă identitatea sa. Junimiştii, spre a relua formula lui Edmund Burke, sunt "vechi whigi", cei aderă la ideea libertății şi cultivă progresul, fără a se încrede în dreptul rațiunii de a ignora prescripțiile prudenței. Misiunea lor, de liberali clasici, a fost aceea de a recomanda, prin critica modernizării superficiale, o adâncire a procesului de import instituțional. Moderni, junimiştii nu sunt revoluționari. Liberal-conservatori, ei fac parte din familia de spirite a lui Tocqueville sau Guizot. Țelul lor este de a domestici schimbarea, făcând-o inteligibilă şi acceptabilă comunității politice care este guvernată.[9]

De aceea, în acest tablou de la 1875, anul întemeierii PNL, absența cea mai frapantă este cea junimistă. Evoluând de la radicalism la solidaritățile tulburi ale lungului ministeriat Brătianu, PNL este expresia încrederii în stat ca agent ce domină societatea. Liberalismul, ca set de garanții ale autonomiei individuale, este abandonat în favoarea centralismului şi birocratismului.

Despărțiți de fracționişti prin refuzul antisemitismului, despărțiți de radicalii munteni prin refuzul mobilizării maselor, junimiştii propun, în regimul lucidității, o soluție liberal-conservatoare, una în care progresul va fi aclimatizat prin cunoaştere, educație şi prudență. Conservatori în spațiul românesc, junimiştii sunt liberali clasici în context european. Impopulari şi izolați, junimiştii impun o paradigmă în miezul căreia se află ideea de moderație. Prudență, educație, descentralizare, patriotism lucid, iată legatul pe care îl lasă în urma sa cei care au fost autenticii liberali europeni în epoca de după 1866, junimiştii.

Note:

1. O sinteză dedicată liberalismului autohton, Apostol Stan, Mircea Iosa, "Liberalismul politic în România. De la origini până la anul 1918", Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.
2. O monografie dedicată lui C. A. Rosetti, Marin Bucur, "C.A. Rosetti,- mesianism şi donquijotism revoluționar", Editura Minerva, 1973.
3. Un studiu al evoluției familiilor politice intre Unire şi anul 1878, la Apostol Stan, 'Grupări şi curente politice între Unire şi Independență, 1859/ 1877", Editura ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979
4. Traseul lui I.C. Brătianu este analizat de Apostol Stan, "Ion. C. Brătianu, . un promotor al liberalismului în România", editura Globus, Bucureşti,1996
5. O analiză, la Alexandru Zub, "Mihail Kogălniceanu, un arhitect al României moderne", Editura Institutul European, Iaşi, 2005.
6. O analiză, Anastasie Iordache, "Ion Ghica- diplomatul şi omul politic", Bucureşti, 1995
7. Sinteza lui Aurelian Crăiuțu, "Liberalism under siege. The political thought of the french doctrinaires", Lexington Books, 2003
8. A se vedea Ioan C. Filitti, "Conservatorii şi junimiştii în viața politică românească", Institutul de arta grafice "Lupta- N. Stoilă", Bucureşti, 1935
9. Despre junimism și moderație, Ioan Stanomir, " Junimismul şi pasiunea moderației", Editura Humanitas, Bucureşti, 2013.

Bibliography:

Marin Bucur, "C.A. Rosetti,– mesianism și donquijotism revoluționar"/ "C. A. Rosetti – a quixotic messianic revolutionary", Editura Minerva, 1973.

Ioan C. Filitti, "Conservatorii și junimiștii în viața politică românească"/ "The conservatives and the "junimists" in the romanian political life", Institutul de arta grafice Lupta- N. Stoilă, București, 1935.

Anastasie Iordache, "Ion Ghica – diplomatul și omul politic"/ "Ion Ghica – statesman and diplomat", București, 1995.

Apostol Stan, "Grupări și curente politice între Unire și Independență, 1859-1877"/ "Political tendencies and groups in Romania, between 1859 and 1878", Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979 .

Apostol Stan, "Ion. C. Brătianu, un promotor al liberalismului în România"/ "Ion. C. Brătianu, a romanian liberal", Editura Globus, București,1996.

Apostol Stan, Mircea Iosa, "Liberalismul politic în România. De la origini până la anul 1918/ "A history of romanian liberalism , up to 1918", Editura Enciclopedică, București, 1996.

Alexandru Zub, "Mihail Kogălniceanu, un arhitect al României moderne"/, "Mihail Kogălniceanu - founding father of modern Romania", Editura Institutul European, Iași, 2005.